

Woorden tellen in Deuteronomium

Een ingekorte versie is verschenen in *Schrift*, Jaargang 47, nummer 5, december 2015, 153-158.

Deze titel is bewust gekozen, en wel om zijn dubbelzinnigheid. Enerzijds wil ik duidelijk maken dat de woorden in dit boek *tellen*, dat wil zeggen, dat ze heel belangrijk zijn. Hoewel de naam van het boek in de Joodse traditie, *Debarim* (uitspraak: *Dewariém*), ‘Woorden’, afgeleid is van de eerste woorden, is deze naam toch heel betekenisvol. Naar zijn opzet is Deuteronomium het boek van bijzondere woorden, de woorden uitgesproken door Mozes in een marathonrede aan de vooravond van de inbezitneming van het land. En doordat het in dit boek gaat om de essentie van het godsgeloof van de oude Israëlieten, zijn het juist deze woorden die *tellen*, omdat Joden bij uitstek hieraan hun identiteit, geloofsbeginnselen en rituelen ontlenuen.

Volgens dit boek is het godsgeloof van het oude Israël in de eerste plaats gebaseerd op de Tien Geboden, - nadrukkelijk de ‘Tien Woorden’ genoemd in 10,4 - die voorgesteld worden als door God zelf bekendgemaakt op de berg Horeb/Sinaï, en verder op de aan Mozes aan hem doorgegeven goddelijke bepalingen, wetten en leefregels. Zo gezien, is voor de auteur van Deuteronomium het woord goddelijk, iets dat nog naklinkt in Johannes 1,1: “In het begin was het Woord; en het Woord was bij God en het Woord was goddelijk”. Volgens Genesis heeft God bij de schepping van de wereld de allereerste woorden gesproken, en volgens Exodus en Deuteronomium heeft hij vanuit het vuur op de berg Sinaï/Horeb met woorden zijn wil te kennen gegeven. Kenmerkend voor dit boek is de grote nadruk die wordt gelegd niet alleen op het *horen* van Gods woorden, maar op het *doen* ervan en het *handelen* ernaar (zie 4,5-14).

Dit gezegd hebbende, wil ik de lezer nu een indruk geven van het fundamenteel belang van het *tellen* van woorden, in dit geval natuurlijk de Hebreeuwse woorden van Deuteronomium. Iedereen die ooit een Hebreeuwse Bijbel in handen heeft gehad, zal weten dat er aan het eind van de Bijbelboeken een colofon staat met een statistiek van de getelde verzen, woorden en letters. Dat betekent dat er in het lange proces van overlevering van de Hebreeuwse Bijbel nauwgezet geteld werd. Dit merkwaardige fenomeen is altijd uitgelegd als een middel om bij het kopiëren van de tekst ervan verzekerd te zijn dat de brontekst foutloos is gekopieerd. Er is echter een betere verklaring, namelijk dat de overlevertaars en kopiïsten er degelijk van bewust waren dat de teksten *getalscomposities* zijn en dat het heel belangrijk was om bij het kopiëren ervoor te zorgen dat de numerieke aspecten ongewijzigd bewaard bleven. Men mocht er dus niets aan toevoegen of weglaten – in de geest van de canonformule in 4,2 “Voeg aan mijn woorden niets toe en laat er ook niets van weg”.

Mijn onderzoek naar de getalsmatige aspecten van de Bijbelse teksten laat zien dat dit tellen teruggaat tot de tijd waarin ze geschreven zijn en niet bedacht is door de overlevertaars of kopiïsten. De Bijbelse auteurs hebben hun geschriften niet uit de losse pols geschreven, maar gecomponeerd, waarbij maat en getal cruciaal zijn – zoals bij sommige componisten, zeker bij Johann Sebastian Bach. Het is belangrijk te weten dat in het Hebreeuws ‘schrijven’ eigenlijk ‘tellen’ is, zoals blijkt uit het werkwoord *sapar* (uitspraak: *saafár*), dat zowel ‘tellen/rekenen’ als ‘schrijven’ betekent, en uit het deelwoord *soper* (uitspraak: *sofeer*), ‘schrijver’.

De teksten werden letterlijk gecomponeerd, ‘samengesteld’ (vergelijk het Duitse woord voor schrijver, *Schriftsteller*). Daarbij hebben de auteurs gebruik gemaakt van een beperkt aantal symboolgetallen om hun teksten vorm te geven en tegelijkertijd van een bepaalde symboliek te voorzien: **7**, het getal van de volheid, en **11**, het getal van de vervulling, en **17** en **26**, de Godsnaamgetallen, die de numerieke waarden van de naam JHWH vertegenwoordigen.

De 22 letters van het Hebreeuwse alfabet hebben namelijk een numerieke waarde van 1-22 overeenkomend met hun plaats in het alfabet. Zo is **26** de som van de *getallen* van de naam

JHWH: **J=10 + H=5 + W=6 + H=5**, en **17** de som van de *cijfers* (1+5+6+5, de nul heeft geen numerieke waarde). De tellingen verricht door mijn computer programma hebben uitgewezen dat Deuteronomium voor 80% beheerst wordt door deze twee getallen en hun veelvoud. Ze werden gebruikt om bepaalde onderdelen van de tekst te benadrukken en tegelijkertijd te verzegelen of te canoniseren als coherente literaire eenheden. De Godsnaamgetallen zijn als het ware in de tekst ingeweven als in een stuk materiaal om de aanwezigheid van God door middel van de numerieke waarden van zijn naam tot uitdrukking te brengen. Dit 'weven' van de Naam in de tekst door middel van deze getallen wordt bevestigd door de uit de 13de eeuw stammende joodse *ariga*-traditie, volgens welke de naam van God in de Tora is 'geweven als in een stuk materiaal'.

Uiteraard hoort dit 'geweven zijn' van de Naam in de tekst tot de inwendige structuur van het boek, die niet van de buitenkant waarneembaar is. Vergelijk in dit verband de inwendige structuren van het menselijke lichaam, het beenderstelsel, de bloedaderen, het zenuwstelsel en het DNA. Het ware alleen de auteurs en enkele ingewijden die bekend waren met de getalsmatige aspecten van de tekste. Deze unieke compositietechniek was niet voor de gemiddelde lezer bedoeld. Het was een uiting van hun creatieve vakmanschap in dienst van God. Zoals in de christelijke Middeleeuwen indrukwekkende kathedralen werden gebouwd tot eer van God, zo hebben de Bijbelse auteurs hun literaire bouwwerken tot zijn eer vervaardigd. Mede daarom heeft het Jodendom na de verwoesting van de tweede tempel (70 n. Chr.) geen indrukwekkende bouwwerken voortgebracht: hun 'kathedralen' zijn de Bijbelse geschriften.

Laten we nu gaan kijken wat de numerieke structuuranalyse als een literair archeologisch onderzoek naar de verborgen structuren van Deuteronomium aan het licht heeft gebracht. Daarbij houden we in ons achterhoofd de raadselachtige stelling in 29,28 "De verborgen dingen zijn voor de HEER onze God; de geopenbaarde dingen zijn voor ons en onze kinderen voor altijd: de bepalingen van deze Tora, die wij moeten volbrengen".

Deuteronomium in zijn geheel als getalscompositie

Deuteronomium is een meesterwerk van numerieke compositiekunst. Het boek begint met een Proloog van **78 (3x26)** woorden, die zijn opgebouwd uit **51 (3x17)** in 1,1-3, over de tijd en plaats van Mozes' rede, vervolgens uitgebreid tot **68 (4x17)** in 1,1-4, over de historische context, en ten slotte afgerond tot **78** in 1,1-5 (zonder het woordje 'zeggende' aan het eind dat structureel geen onderdeel van de Proloog is). Het boek eindigt met de necrologie van Mozes in 34,9-12, bestaande uit 60 woorden verdeeld in **34** (vv. 9-10) en **26** (vv. 11-12).

Het is opmerkelijk dat het boek Exodus begint met **51 (3x17)** woorden in 1,1-7, de lijst van namen van de zonen van Jacob, en, evenals Deuteronomium, met 60 woorden eindigt (40,34-38) ditmaal omgekeerd verdeeld in **26** in vv. 34-35, over de wolk, die de ontmoetingstent overdekt, gevolgd door **34 (2x17)** in vv. 36-38, over hoe de wolk dagelijks de mars van de Israëlieten door de woestijn regelt.

Even terzijde: ook Genesis vangt aan met een opvallend aantal woorden, **52 (2x26)** in 1,1-5; Numeri begint met **17** in 1,1; Joshua begint met een goddelijke rede van **34 (2x17)** in 1,2-3; Rechters vangt aan met **17+9=26** in 1,1-2; Samuël begint met **34** in 1,1-2, en niet in de laatste plaats, Koningen met **136 (8x17)** woorden in 1 Kon. 1,1-9. Dit alles kan, volgens mij, niet op toeval berusten, integendeel. Het laat zien dat ook andere boeken getalscomposities zijn. Overigens, de lezer mag ervan uitgaan dat de tellingen juist zijn. Doordat de computer menselijke fouten uitsluit, kan ik instaan voor de absolute correctheid.

De marathon toespraak van Mozes (1,6-33,29), die eindigt met de Zegen van Mozes (33,1-29), is ingebed in een raam gevormd door de **Proloog** (1,1-5) en de **Epiloog** (34,1-12). In termen van verzen en woorden, wordt de Rede omringd door **17** verzen en **255** (15x17) woorden:

Proloog: 5 verzen met 79 woorden **De Rede** Epiloog: 12 verzen met 176 woorden.

De symboliek hiervan is dat de Rede symbolisch omsloten wordt door de aanwezigheid van God met behulp van de Godsnaamgetallen, en op die manier gelegitimeerd en geautoriseerd wordt. Een vergelijkbare parallel in omgekeerde zin is het Lied van Mozes in 32,1-43. Het feitelijke loflied (vv. 2-42) bevindt zich tussen de *oproep* aan hemel-en-aarde om te luisteren (32,1) en de *oproep* aan de volkeren om Israël te bejubelen (32,43) en bestaat uit **442** (17x26) woorden.

Voor de vormgeving van Deuteronomium is gebruikgemaakt van het structuurgetal **7**, zoals ook in het geval van Exodus. Het zevenledig compositionele model is gebaseerd op de vorm van de zesarmige menora, of lampenstandaard (foutievelijk 'zevenarmig' genoemd) met een centrale schacht aan weerszijden omgeven door drie armen (beschreven in Ex. 25,31-32). Deuteronomium vertoont, anders dan Exodus, een perfect concentrische opbouw. In beide boeken staan de verbondswetten en voorschriften in het centrum. Deze structuur is in overeenstemming met de veelgebruikte techniek voor de vormgeving van een tekst, waarbij het belangrijkste onderdeel in het mathematisch midden staat. In Deuteronomium alleen al heb ik 20 zevenledige teksteenheden opgespoord. Hun opbouw ziet er als volgt uit:

Deuteronomium

1. 1-3 Openingsrede, een terugblik
2. 4 Vermanende prediking
3. 5-11 Uitleg van het Horebverbond
- 4. 12-26 Verbondswetten en -voorschriften**
5. 27-28 Uitleg van het Moabverbond
6. 29-30 Vermanende prediking
7. 31-34 Slotrede, een blik naar de toekomst

Exodus

1. 1,1-15,21 Van Egypte tot de tocht door de Rietzee
2. 15,22-18,27 De zwerftochten in de Wildernis
3. 19,1-20,26 De ervaringen bij de berg Sinäi
- 4. 21-24 Verbondswetten en -voorschriften**
5. 25-31 Aanwijzingen voor het heiligdom
6. 32-34 Het drama van het gouden kalf
7. 35-40 De uitvoering van Gods aanwijzingen

Bij de volgende voorbeelden wordt het aantal woorden vermeld: Deut. 1,34-40, de passage betreffende toegang tot het land, en Deut. 31-34, het raamwerk van het Lied van Mozes.

YHWH beslist wie het land mogen binnengaan

1. v. 34	JHWH's reactie op het morren van <i>Israël</i>	8
2. v. 35	<u>Geen toegang</u> voor de <u>oude generatie</u>	15+
3. v. 36	<i>Wel toegang</i> voor <i>Kaleb</i>	19=34
4. v. 37	Geen toegang voor Mozes	11
5. v. 38	<i>Wel toegang</i> voor <i>Jozua</i>	15+
6. v. 39	<u>Wel toegang</u> voor de <u>nieuwe generatie</u>	19=34
7. v. 40	JHWH's opdracht aan het volk <i>Israël</i>	8

Het centrum is het *mathematisch* midden: 42+**11**+42.

Het raamwerk van het Lied van Mozes

1. 31,1-13 Het buitenste raam A 13 verzen
2. 31,14-23 Het binnen raam B 10 verzen+
3. 31,24-30 Het binnenste raam C 7 verzen=17
- 4. 32,1-43 Het Lied van Mozes 43 verzen**
5. 32,44-47 Het binnenste raam C 4 verzen
6. 32,48-52 Het binnen raam B 5 verzen+
7. 34,1-12 Het buitenste raam A 12 verzen=17

Vermeldenswaard is ook de fraaie *symmetrische* structuur van 7,1-26, waarin uiteengezet wordt hoe de Israëlieten zich moesten opstellen tegenover de inheemse volken, en de even fraaie *asymmetrische* opbouw van hoofdstuk 9, waarin Mozes aan de vooravond van de verovering van het land het volk bemoedigt door ze te herinneren aan hun ervaring met JHWH bij de berg Horeb. In beide hoofdstukken staat het belangrijkste in het centrum.

Deuteronomium 7

- §1: 7,1-4 Jullie moeten ze **met de ban slaan!**
 §2: 7,5-6 Vernielt hun altaren: jullie zijn JHWH's volk!: **34 (2x17)**
 §3: 7,7-11 *Beseft wat JHWH in Egypte voor jullie deed!*: **76**
§4: 7,12-16 Als jullie luisteren, zal hij jullie zegenen! **136 (8x17)**
 §5: 7,17-20 *Beseft wat JHWH in Egypte voor jullie deed!*: **60**
 §6: 7,21-24 Vreest hen niet: JHWH is in jullie midden!: **52 (2x26)**
 §7: 7,25-26 Plaatst hun gruwelijkheden **onder de ban!** : **34 (2x17)**

Deuteronomium 9

- §1: 9,1-3 JHWH zal voor jullie vechten: 54
 §2: 9,4-6 Waarom hij de volken verdrijft: **68 (4x17)**
 §3: 9,7-17 Denk aan de Horeb-ervaring: **182 (7x26)**
§4: 9,18-20 Mozes heeft daar bemiddeld: 52 (3x26)
 §5: 9,21 Mozes heeft het gouden kalf verbrand: **26**
 §6: 9,22-24 JHWH werd in de woestijn getergd: 39
 §7: 9,25-29 Mozes bad God jullie te sparen: **78 (3x26)**

Wat het het getal **7** betreft, moet ik me beperken tot een aantal frappante voorbeelden:

De zeven infinitieven

1. 26,16a "door *deze wetten...na te leven*": 6
2. 26,17b "door *te wandelen in zijn wegen*": 2
3. 26,17b "door *zijn wetten...na te leven*": 4
- 4. 26,17b "door *te luisteren naar zijn stem*": 2 26**
5. 26,18a "om *zijn speciale bezit te zijn*": 4
6. 26,18b "om *al zijn geboden na te leven*": 3
7. 26,19b "om *voor hem een heilig volk te zijn*": 5

De vermaning de geboden na te leven

- §1: 8,1 Leef de geboden strikt na en blijf in leven: **19**
 §2: 8,2-6 Gedenk *wat JHWH voor jullie deed*: 82 **156(6x26)**
 §3: 8,7-10 Het Beloofde land aangeprezen: 55
§4: 8,11 Vergeet JHWH niet; leef de wetten na: **16** --- **68(4x17)**
 §5: 8,12-16 In welvaart, gedenk *wat JHWH deed*: 58 **104(4x26)**
 §6: 8,17-18 Besef dat JHWH je macht geeft: 30
 §7: 8,19-20 JHWH vergeten betekent ondergang: **33**

Dit is een schoolvoorbeeld van een haarfijn uitgekende getalscompositie. Tot slot volgen nu een juweeltje van literaire compositiekunst: een enkel versje met een uitgekende menora-structuur (5,14), en vervolgens het absolute hoogtepunt van het creatieve vakmanschap van de auteur (8,7-10).

Specificaties in het sabbatsgebod

1. De zevende dag is de sabbat van JHWH, je God;	5	} 26
2. dan mag je geen werk doen;	12 4+	
3. jij, noch je zoon, noch je dochter,	3=7	
4. noch je slaaf, noch je slavin	2	
5. noch je os, noch je ezel, noch je overige vee,	4+	
6. noch de vreemdeling die in je stad woont,	12 3=7	
7. opdat je slaaf en je slavin rusten zoals jij.	5	

De tekst is zo vormgegeven dat **de slaaf en de slavin** als de belangrijkste categorie in het centrum staan (12+2+12). Dat wordt benadrukt door het feit dat ze nogmaals vermeld worden, in het zevende onderdeel. De verklaring hiervoor is dat de slaven de meest kwetsbare categorie vormen, die al snel ingeschakeld werden als er dringend werk op de sabbat gedaan moet worden. Het getal **7** is behalve in de **7** regels van de tekst nog vier keer verwerkt: **7** woorden in de corresponderende regels 2-3 en 5-6 (4+3=7 en 3+4=7), **7** in de eerste en de middelste regel (5+2=7) en **7** in de middelste en de laatste regel (2+5=7). Zo wordt de zevende dag uitbundig neergezet! In het volgende voorbeeld wordt het Beloofde Land op een vergelijkbare manier geestdriftig aangeprezen.

Hoe het Beloofde Land wordt aangeprezen in Deut. 8,7-10

7 Aangezien **JHWH, uw God**, u in **een goed land**¹ brengt -

een land² van *waterrijke-beken*¹, *bronnen*² en *veel-grondwater*³ dat in dal en berg ontspringt, *drie kenmerken*

8 **een land**³ van *tarwe*¹, *gerst*², *wijnstokken*³, *vijgenbomen*⁴ en *granaatappelen*⁵, *de zeven producten*

een land⁴ van *olierijke-olijfbomen*⁶ en *honing*⁷;

9 **een land**⁵ waarin *gij-niet-in-armoede-brood-zult-eten*⁴, waarin *gij-aan-niets-gebrek-zult-hebben*⁵;

een land⁶ waarvan *de-stenen-ijzer-zijn*⁶ *waarvan gij-uit-de-bergen-koper-zult-houwen*⁷. *vier kenmerken*

10 eet dus, word verzadigd en prijs **JHWH, uw God**,

om **het goede land**⁷, dat Hij u geeft.

De woorden **een goed land** en **het goede land** in het eerste en laatste vers hebben een omsluitingsfunctie, die versterkt wordt door **JHWH, uw God**. De zin in vv. 7 en 10 werd dus gespleten in twee zinsdelen om de beschrijving van het goede land te kunnen omvatten. De hier geboden vertaling, "Aangezien JHWH uw God u in een goed land brengt..., eet dus, word verzadigd en prijs JHWH, uw God, om het goede land dat hij u geeft", is gebaseerd op de nu aan het licht gebrachte architectuur van de tekst.

Het woord **land** komt **7** keer voor, met 'een land van olie en honing' in het centrum.

Het land heeft **7** kenmerken, waarbij het 'niet-in-armoede-brood-eten' in het centrum staat.

Het land brengt **7** producten voort, met 'vijgenbomen' in het centrum.

Reeksen van 10, het getal van de Tien Geboden, en 11, het getal van de vervulling

Het gebruik van het getal **10** als structuurgetal is specifiek Deuteronomisch, wat te verklaren is doordat de Tien Woorden juist in dit boek een fundamentele rol spelen. Speciale zorg is besteed aan de 30 goddelijke redes, de woorden die aan JHWH worden toegeschreven. Deze zijn verdeeld in drie groepen van **10**: de hoofdstukken 1-3 met **10**, 4-26 met **10**, en 31-34 eveneens met **10** (geen redes in 27-30). Ze hebben tezamen **1343** (79x17) woorden.

Opvallend zijn de reeksen van **10** in de hoofdstukken 1-11. Hier noem ik alleen de teksten:

De term *'JHWH onze God'*, **10x** (in 1-3): 1,6; 1,19; 1,20; 1,25; 1,41; 2,29; 2,33; 2,36; 2,37; 3,3.

Een tweede reeks van **10** (in 4-6): 4,7; 5,2; 5,24; 5,25; 5,27a; 27b; 6,4; 6,20; 6,24; 6,25.

De term *'toentertijd'*, **10x** (in 1-10): 1,9; 1,16; 1,18; 2,34; 3,4; 3,8; 3,12; 3,18; 3,21; 3,23; 4,14; 5,5; 9,20; 10,1; 10,8.

De term *'vanuit het vuur'* **10x** (in 4-10, steeds in de formules die het spreken van JHWH inluiden): 4,12; 4,15; 4,33; 4,36; 5,4; 5,22; 5,24; 5,26; 9,10; 10,4. Deze formules hebben tezamen **85** (5x17) woorden. In hoofdstukken 1-11 wordt *'het goede land'* **10** keer genoemd: 1,25; 1,35; 3,25; 4,21; 4,22; 6,18; 8,7; 8,10; 9,6; 11,17.

Een verrassende ontdekking voor mij was het gebruik van het getal **11**, dat *vervulling* symboliseert. Daar kwam ik achter toen ik in de tellingen van Genesis zag dat 1,28 bestaat uit **22** woorden en **88** letters. Het gaat daar om de opdracht van God aan de mensen om vruchtbaar te zijn, talrijk te worden en de aarde te *vullen* (Hebreeuws: *'vullen'*; *'bevolken'* volgens de NBV). De grootste opeenhoping van veelvoudens van **11** woorden vond ik (naast vele gevallen in Rechters 5, het Lied van Debora) in Deuteronomium 1-11 specifiek in verband met de *vervulling* van de landbelofte aan de aartsvaders:

1,19-22	Het Beloofde Land in zicht	77 (7x11).
2,2-6	JHWH beslist: Land voor Esau/Edom	55 (5x11).
2,7	JHWH heeft het volk tot hiertoe geholpen	22 (2x11).
2,9-13b	JHWH beslist: Land voor Lot/Moab	66 (6x11).
2,18-25	JHWH beslist: Land voor Lot/Ammon	121 (11x11).
3,1-7	De mars naar Basan	110 (10x11).
3,2	JHWH beslist: Land van Koning Og is voor Israel	22 (2x11).
3,18-20	Opdracht betreffende het Transjordaanse land	55 (5x11).
3,23-29	Mozes vraagt God om hem toe te laten	99 (9x11).
3,26b-28	JHWH beslist: Geen toegang voor Mozes	44 (4x11).

Verdere voorbeelden van veelvoudens van 17 en 26 om teksteenheden te beklemtonen

1,9-25 Het volk verlaat Horeb en het land wordt verkend: **238** (14x17) woorden.

1,34-2,8a JHWH beslist over toegang en geeft opdracht noordwaarts te trekken: **286** (11x26) woorden.

2,8b-3,10 De Zered wordt overgestoken en het land van Og wordt veroverd: **572** (22x26) woorden.

2,8b-3,29 De gebeurtenissen vanaf de mars vanuit Edom noordwaarts: **884** (34 x26) woorden.

In de Hebreeuwse tekst van 2,8 is een duidelijke onderbreking, aangegeven door een open spatie midden in het vers. Dit fundamenteel belangrijke gegeven wordt helaas massaal genegeerd door commentatoren.

3,1-6 De overwinning op Og als voorspel tot de verovering van het land: **104** (4x26) woorden.

3,11-14 Land toegewezen aan Ruben, Gad en Manasse: **85** (5x17) woorden.

3,15-17 Delen van Gilead toegewezen aan Machir, Ruben en Gad: **34** (2x17) woorden.

3,11-17 De toewijzing van het Transjordaanse land aan bepaalde stammen: **119** (7x17) woorden.

3,21-22 Mozes vraagt Jozua om te vertrouwen op de verovering van Canaan: **34** (2x17) woorden.

3,24-25 Mozes smeekt JHWH om hem toe te staan het land binnen te gaan: **34** (2x17) woorden.

3,27 JHWH beveelt Mozes de Pisga te beklimmen en het land te aanschouwen: **17** woorden.

Conclusie

Wat ik in dit artikeltje op tafel heb kunnen leggen is niets meer dan een fractie van het relevante materiaal, en alleen maar het topje van de ijsberg van gegevens in de Hebreeuwse Bijbel. Het is echter wel voldoende om de lezer duidelijk te maken dat Deuteronomium een getalscompositie is en dat wij radicaal anders moeten kijken naar de Bijbelse teksten. Dit is natuurlijk specifiek van toepassing op Bijbelwetenschappers.

Literatuur

Voor de functie en symboliek van getallen in de Bijbelse oudheid zie mijn boek *Vertellen met getallen*, Boekencentrum: Zoetermeer, 1992, slechts antiquarisch en digitaal verkrijgbaar en gratis downloadable: <http://www.labuschagne.nl/vertellen/Vertellen.htm>, herschreven en uitgebreid als *Numerical Secrets of the Bible*, BIBAL Press: North Richland Hills TX, 2000. Digitaal: <http://www.labuschagne.nl/book.htm>.

Voor een inleiding in de numerieke structuuranalyse: <http://www.labuschagne.nl/aspects.pdf>. Zie vooral ook mijn artikel "Numerieke aspecten van de Bijbelse geschriften: Hoe ik tot het inzicht kwam dat zij getalscomposities zijn", in: *Alef Beet* 19/1 (2009), 10-21.

Voor een uitgebreide quantitative structuuranalyse van het boek Deuteronomium en enkele relevante artikelen, zie <http://www.labuschagne.nl/deut.htm>.